

NIEDERHOF

Religionsveränderungen - Konvertitenbuch -

Zum Original-Konvertitenbuch:

- o Abmessungen des Originalbuches
385 mm x 255 mm x 12 mm
- o handschriftliches Formular
gebunden, Pappeinband
- o nur 1/3 des Buches beschrieben

O originálu knihy konverzí

- o Rozměry originálu knihy
385 mm x 255 mm x 12 mm
- o rukopisný formulář
lepenková vazba
- o popsána pouze 1/3 knihy

Kopie:

- o Abmessungen Format A 4
- o Laser- Farbdruck
- o fester Einband
- o nur beschriebene Seiten des Originals

Kopie:

- o rozměr formát A4
- o laserový barevný tisk
- o pevná vazba
- o pouze popsané stránky originálu

Auftraggeber für den Nachdruck: / Zadavatel zakázky:
Heimatkreis Hohenelbe / Riesengebirge e. V., Marktoberdorf
Dr.-Ing. Erich Kraus, Dresden, geboren in Niederhof

Druck: / Tisk:
Kopierstube Barth, Dresden

2012

Religionsveränderungen in der Habsburgermonarchie seit Kaiser Joseph II. (ab 1781)

Kaiser Joseph II. setzte eine Reihe von Reformen im kirchlichen Bereich durch. In dem Toleranzpatent (13. Oktober 1781) wurde das Glaubensmonopol der Katholischen Kirche gebrochen – die Lutheraner, Calvinisten und Orthodoxen durften unter begrenzten Bedingungen ihren Glauben ausüben (in einer ein wenig unterschiedlichen Form auch die Juden, für sie folgte das Toleranzedikt vom 2. Januar 1782), jedoch der Vorrang der Katholischen Kirche blieb aufrecht. Kein anderer Glaube wurde als staatsbildungsfähig anerkannt und geduldet – siehe Gubernialzirkular vom 21. 4. 1782. Bei der privaten Religionsausübung der geduldeten Konfessionen wurde de facto alles erlaubt, das öffentliche Auftreten einer Religionsgemeinschaft dagegen wurde durch Einzelgesetze geregelt und konnte für verschiedene Religionsgemeinschaften durchaus unterschiedlich geregelt sein.

Zu weiteren grundsätzlichen Änderungen kam es in dem Revolutionsjahr 1848-1849 im Bereich des kirchlichen Rechtes sowie auch im Rahmen sozialer Positionen der einzelnen Kirchen und ihrer Betrachtung seitens der Gesellschaft. Für die evangelischen Kirchen wurde am Anfang des Jahres 1849 das sogenannte. Protestantische Provisorium wichtig, es löste die meisten Toleranzbegrenzungen auf. (Zahlungen den römisch-katholischen Geistlichen, Erleichterung der Konversionen). Aufgehoben wurde auch das Familienrecht der Juden (Boden durften sie schon ab 1841 besitzen). In der langjährigen Perspektive gewann am meisten die römisch-katholische Kirche (durch das Konkordat 1855-1870

Konfessionelle Veränderungen in der habsburgischen Monarchie von der Regierung Kaiser Joseph II. (ab 1781)

Císař Josef II. přistoupil k řadě reforem v církevním životě. Součástí josefínských náboženských reforem bylo také rozšíření palety povolených náboženských vyznání, třebaže žádné z nich se nesmělo vyrovnat „panujícímu“ římskému katolicismu. Toleranční patent, vydaný 13. října 1781, za omezených podmínek povoloval legální existenci tří nekatolických křesťanských vyznání: luterství, kalvinismu a pravoslaví (a v trochu jiném vymezení také na židy, jichž se týkal toleranční edikt z 2. ledna 1782) a vzhledem ke státu zrovnoprávňoval jejich vyznavače. Žádné další vyznání nebylo považováno za státoprávní a nemělo být trpěno, což explicitně zdůrazňoval guberniální oběžník z 21. dubna 1782. Naproti tomu „veřejný kult“, tedy ustavení náboženských, případně i školních a hřbitovních obcí, vybudování příslušných církevních budov a tak dále byly omezeny řadou formálních předpisů, aby bylo zjevné, že státním náboženstvím zůstává římský katolicismus.

K dalším zásadním změnám vedla teprve revoluce 1848-1849, a to jak v oblasti náboženského práva, tak sociálních pozic jednotlivých církví a jejich vnímání společností. Pro evangelické církve bylo na počátku roku 1849 vydáno tzv. Protestantské provizorium, které rušilo většinu tolerančních omezení (platby římskokatolickým duchovním, usnadnění přestupů, odstranění symbolických omezení) a židé byli konečně zbaveni početního omezení svých rodin. (již v roce 1841 přitom získali právo vlastnit půdu). V dlouhodobé perspektivě nejvíce získala

bekam sie auch einige „vorjosephinische“ Privilegien im Bereich des Eherechtes und hauptsächlich der Schulaufsicht zurück), aber auch die Evangelischen und Juden besserten ihren gesellschaftlichen Status aus.

Das Oktoberdiplom des **Kaisers Franz Joseph I.** im Jahre 1860 beinhaltete die Grundzüge einer neuen Verfassung in der Staatsform einer konstitutionellen Monarchie. Es **führte auch zur Entfaltung des kirchlichen Lebens.** Im April 1861 wurde das Protestantenpatent erlassen, das eine völlige rechtliche Gleichstellung bewirkte. Drei Jahre später erreichten dasselbe die Orthodoxe Kirche und 1867 wurden die Juden gleichberechtigt. Nach dem neuen Anerkennungsgesetz aus dem Jahre 1874 wurde drei Jahre später in der Cisleithania die Altkatholische Kirche genehmigt (Subventionen, auf die sie Anspruch hatte, bekam sie aber erst am Ende des I. Weltkrieges), im Jahre 1880 wurde die Brüdergemeine staatlich anerkannt, die Annexion von Bosnien-Herzegowina brachte auch anfangs des 20. Jahrhunderts den Islam in die Monarchie. Es gab aber auch Leute, die sich von den Kirchen getrennt haben, seit 1868 durften sie konfessionslos bleiben. Es waren aber nur wenige, meistens Mitglieder nicht genehmigter konfessioneller Gruppen, die sich als Vereine präsentierten. Jedoch die Dominanz und privilegierte Position (auch mit der kaiserlichen Familie verbunden) blieb die katholische Kirche.

Protokolle der Konvertiten mussten seit der Herausgabe des Toleranzpatentes im Jahre 1781 geführt werden. Man findet sie entweder in den Beständen der Pfarreien oder

římskokatolická církev, jež nadále zůstala státním vyznáním a prostřednictvím konkordátu se Svatým stolcem (platil v letech 1855-1870) se domohla řady privilegií odňatých josefinskými reformami, její dozor se uplatnil v manželském právu, a především kontrolou všeobecného školství. Spokojeni však byli také evangelíci a židé, neboť došlo k zásadnímu zlepšení jejich právního a společenského postavení.

Říjnový diplom císaře Františka Josefa I. z roku 1860 obnovoval ústavní pořádky a vedl k opětovnému rychlému rozvoji veřejného, politického, ale i církevního života. V dubnu 1861 byl vydán tzv. Protestantský patent, který úplně zrovnopravňoval evangelíky obojího vyznání, o tři roky později došlo ke zrovnoprávnění pravoslavné církve a v roce 1867 i ke zrovnoprávnění židů. Podle nového zákona o uznání náboženských společností z roku 1874 byla o tři roky později v Předlitavsku povolena starokatolická církev (státní dotace, na které měla nárok, jí nicméně byly přiznány až na sklonku první světové války) a v roce 1880 obnovená Jednota bratrská, po anexi Bosny a Hercegoviny na počátku 20. století přibyl ke státům uznaným vyznáním také islám. Lidé, kteří se s církvemi rozešli, měli od roku 1868 možnost zůstat bez vyznání, nebylo jich však mnoho a stav bez vyznání nadlouho zůstával spíše doménou členů nepovolených náboženských skupin, které se oficiálně prezentovaly jako spolky. Dominantní a privilegovanou (také skrze císařskou rodinu) však zůstávala katolická církev.

Protokoly konvertitů musely být vedeny od vydání Tolerančního patentu v roce 1781. Lze

der Kreisämter, die im Namen des Staates Überprüfungen durchführten. Immer hat sie aber der Pfarrer niedergeschrieben. Entscheidend war dann das Gesetz Nr. 49/1868 – über die interkonfessionellen Beziehungen der Bürger, durch dieses Gesetz wurden sie endgültig unter den kirchlichen Bereich gebracht.

Konversionen beiderseits waren selbstverständlich möglich, aber mit Ausnahme der ersten Nachtoleranzkatechezen, wo es eine Instruktion gab, hing die Ausführlichkeit immer an der Persönlichkeit des Pfarrers.

Was die Konvertiten zum Katholizismus betrifft, gab es keine speziellen Kirchenbücher (Kirchenmatrikel). Die Konversion wurde als Taufe in die Geburtsmatrikel eingeschrieben, Gründlich wurden die Paten eingeschrieben, denn sie waren in diesem Fall wichtig. **Falls es sich um Konvertiten vom Katholizismus handelte, führte man nur ein spezielles Amtsbuch** (es wird auch heute nicht im Rahmen der Matrikel geführt, denn es hatte keinen Staatsverwaltungszweck, es war keine Bevölkerungsevidenz). **Das Amtsbuch war ganz einfach** – Name, Nachname, sogar Lokalität sekundär. Ab und zu war es nur ein Statistisches Verzeichnis – für das Bistum. In beiden Fällen musste man aber Protokolle über die Katecheze niederschreiben, aber diese sind nur einzeln erhalten. Sie schrieb auch der Pfarrer nieder, meistens wurden sie später ausskartiert.

je nalézt buď ve farách, nebo ve fondech Krajských úřadů, které nad tím měly dozor ve jménu státu. Vedl je ale vždycky farář. Podstatný pak byl zákon č. 49/1868 – o interkonfesijních vztazích občanů, který jejich vedení definitivně převedl do církevní sféry. Oboustranné konverze jistě byly možné, ale s výjimkou prvních posttolerančních katechezí, které měly jakousi instrukci, podrobnost zápisů závisela na tom, kdo ho vedl.

Pokud šlo o konvertity ke katolicismu, pak žádné zvláštní matriky vedeny nebyly. Konverze byla zapsána jako křest do běžné matriky narozených, důkladně byly zapisováni kmotři, protože ti byli v tomto případě důležití. Pokud šlo o konvertity od katolicismu, pak to nebyla matrika, ale zvláštní úřední kniha, která dnes ani není vedená ve sbírkách matrik, protože neměla z hlediska přenesené státní správy takovýto význam. Nebyla evidencí obyvatelstva. Jednalo se o vnitrocírkevní evidenci. Byly jednoduché, většinou se z nich nedalo zjistit víc, než jméno a příjmení, lokalitu většinou sekundárně. Někde dokonce ani neměli knihu, ale vedli jenom statistiku – tu potřebovali pro biskupství. V obou případech musely být protokoly o katechezi, ale těch se dochovalo velmi málo. Vedl je farář příslušné farnosti, tento aktový materiál byl vesměs vyskartován.

PhDr. Kristina Kaiserová
Aussig a. d. E.

PhDr. Kristina Kaiserová
Ústí n. L.